

Χρήστου Ἀνδρεάδη, Σύνθετα καὶ παράγωγα τοῦ ὀνόματος Ἑλλεν/Ἑλλενος στὰ ποντιακὰ δημοτικὰ τραγούδια, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἀρχεῖον Πόντου 38(1984) 577-597.

Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος, μία ἐκ τῶν πλέον συντηρητικῶν διαλέκτων τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, διατηρήσασα παρὰ τὸν χρόνον τὴν προφορὰν τοῦ ἰωνικοῦ ἢ ὡς καὶ τὴν χρῆσιν ἀπαρεμφάτου, παρέχει εἰσέτι καὶ μέγαν λεξιλογικὸν πλοῦτον, λίαν σημαντικὸν διὰ τὴν ἐν γένει ἐξέλιξιν τῆς λαλιᾶς ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων.

Μεταξὺ τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον ὁ ἐκ Πόντου Μ. Ἀσίας Ἑλλην, εἶναι καὶ αἱ λέξεις Ἑλλεν-Ἑλλην, τρισέλλενος - τραντέλλενος, ἔλλεν'κόν. Ἐμφανὲς εἶναι ὅτι παρὰ τὸν ἀφορισμὸν ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ τῆς λέξεως Ἑλλην καὶ τῶν παραγῶγων αὐτῆς καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς ἐννοίας τούτων μόνον εἰς ἐκείνην τοῦ ἔθνικος, εἰδωολάτρης, ἡ ἑλληνικὴ ποντιακὴ διάλεκτος διετήρησε τὰς αὐτὰς λέξεις καὶ ἐπλούτισεν αὐτὰς δι' ἐννοιῶν, αἱ ὁποῖαι διηγοῦντο τὴν ὕστεροφημίαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐρευνα περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἤρchiσε πρὸ πολλῶν δεκάδων ἐτῶν καὶ ἐκωδικοποιήθη εἰς τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντιανῆς Διαλέκτου (1961) τοῦ Α.Α. Παπαδοπούλου.

Ὁ συγγραφεὺς κ. Χ. Ἀνδρεάδης, ἱστοριοδίφης καὶ ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας, ἰδίᾳ τῆς νεωτέρας τοῦ Ἑλληνικοῦ Πόντου, παρουσίασεν εἰς τὸ Α' Συμπόσιον Ποντιακῆς Λαογραφίας τὴν προβληματικὴν τοῦ θέματος Ἑλλεν-ἔλλεν'κός. Ἡ ἐπακριβὴς καὶ προσεκτικὴ ὑπογράμμισις λεπτομερειῶν τούτου καὶ ἡ τεκμηρίωσις τῶν ἀπόψεων τοῦ συγγραφέως [ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ μνημονεύσῃ καὶ τινὰς ἄλλας μελέτας, μεταξὺ δὲ ἄλλων διὰ τὰ σύνθετα τρισέλλενος καὶ τραντέλλενος Α.Α. Παπαδόπουλον, Γλωσσικὴ δεινῶσις, Ἀρχεῖον Πόντου 23(1959)3-32, χρησίμους εἰς τὸν κατὰ πρῶτον ἐρευνῶντα τὴν ποντιακὴν διάλεκτον] βεβαιοῦν διὰ τὴν ἀρτίαν καὶ ὁπωσδήποτε σημαντικὴν προσφορὰν αὐτοῦ. Οἱ μέλλοντες νὰ ἐρευνήσουν τὸ θέμα ἔχουν λοιπὸν βάσιν ἐκκινήσεως διὰ τῆς μελέτης τοῦ Ποντίου κ.Χ. Ἀνδρεάδου.

ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ

GEORGE MURNU, Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre (= Μελετήματα ἱστορικὰ ἀναφερόμενα στὸ παρελθὸν τῶν πέρα τοῦ Δουνάβεως Ρουμάνων). Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως καὶ εἰσαγωγή Nicolae-Şerban Tanaşoca. Ἐκδοσις Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, Βουκουρέστι 1984, 204 σ.

Ὁ Γεώργιος Μούρνου κατάγεται ἀπὸ τὴν Βέροια τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἔζησε καὶ τὰ παιδικὰ του χρόνια. Σπούδασε στὸ Βουκουρέστι, ὅπου τὸ 1894 δημοσίευσεν τὴν ἐργασία του «Μελέτη ἐπὶ τοῦ προφαναριωτικοῦ λεξιλογίου στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα». Μετεκπαιδεύθηκε στὸ Μόναχο, ὅπου τὸ 1902 ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ μὲ θέμα τῆς διατριβῆς του «Ἐπίδρασις ρουμανικῶν δανείων στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα».

Ἦδη μὲ τὸ δεύτερο ἀξιόλογο ἔργο του ἀποκαλύπτεται περὶτρανα ὅτι εἶναι διαπο-

τισμένος από την προπαγάνδα, που οι Ρουμάνοι εξαπολύουν από τα μέσα του 19ου αιώνας για προσεταιρισμό των Βλάχων (Κουτσοβλάχων, Ἀρωμούνων κ.λπ.) τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου πρὸς ἀντιπερισπασμόν τῆς κοινῆς γνώμης τῶν δύο ἡμιανεξαρτήτων ἀκόμη παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ἡ ὁποία μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 κινεῖται πρὸς διεκδίκησιν τῶν δύο μεγάλων ὁμόρων ρουμανικῶν περιοχῶν, τῆς Τρανσυλβανίας καὶ Βεσσαραβίας, ἀπὸ τὴν αὐстроουγγρική αὐτοκρατορία καὶ τὴν Τσαρική Ρωσία, ἀντιστοίχως.

Ὡστόσο ἡ ἀνάμνησις τῆς πρώτης πατρίδος, τῆς γενετείρας, ἐμπνέει τὸν ταλαντοῦχο Μούρνου. Μεταφράζει στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα κείμενα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας καὶ πρὸ πάντων τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Ἡ ἐνασχόλησίς του μὲ τὸν Ὅμηρο θεωρεῖται ὡς ἐξαιρετικὰ ἐπιτυχὴς καὶ ἐπ'αὐτῇ καλεῖται Ὁμηρίδης ποιητής.

Τὰς φιλολογικὰς καὶ ἐλληνοκεντρικὰς ἐπιδόσεις του παρουσίασαν τὸ 1979 ἡ Ἰουλία καὶ ἡ Αἰκατερίνη Μούρνου σὲ καλαίσθητο τόμο μικροῦ σχήματος τῶν 237 σελίδων. Πρόκειται γιὰ θαυμάσια σκιαγράφει τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γεωργίου Μούρνου. Ἐφ'ἧς δὲ τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς νέας θεωρήσεως τῶν ρουμανο-ἐλληνικῶν πνευματικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν σχέσεων.

Πράγματι εἶναι ἀμοιβαίως καὶ πολλαπλῶς χρήσιμη ἡ ἀπροκατάληπτη ἀλληλογνωριμία τῶν δύο λαῶν, τῶν ὁποίων αἱ πρῶται ἐπαφαὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους¹. Ἐκτοτε δὲν διακόπτονται οὔτε κατὰ τὰς ἐπωδύνους περιπετειάς, πού ἐπακολουθοῦν, λόγῳ τῶν ἐπιδρομῶν ποικιλωνύμων μεταναστευτικῶν λαῶν ἢ τῆς ὑποταγῆς εἰς ξένους δυνάστας. Ἀτελεύτητος χορεία διαπρεπῶν Ἑλλήνων ἀφομοιώνονται στὸ μετέπειτα ρουμανικὸ ἀνθρώπινο δυναμικόν.

Κατὰ συνέπειαν διεγείρει τὸ διαφέρον καὶ προκαλεῖ ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν κάθε πνευματικὸ προϊόν, πού προέρχεται ἀπὸ τὴν Ρουμανίαν.

Οὕτε κατ' ἐλάχιστον ἐνοχλεῖ καὶ ἡ ἐπ'ἀνέκδοσις συγγραφῶν, πού σχετίζονται μὲ τὸ παρελθόν τῶν Ρουμάνων, τῶν ἀκραίων — ὅσον εἶναι δυναόν — εἴτε τῆς σημερινῆς Ρουμανίας εἴτε τῆς ρουμανικῆς Διασπορᾶς. Ἀποβαίνει ὁμως ἀπαράδεκτος καὶ ὀπωσδήποτε ἐπιζημία ἡ ἀναμόχλευσις καὶ ἐπαναφορὰ — μὲ ὁποιοδήποτε πρόσχημα — θεωρῶν, πού ἐπιστημονικὰ ἀπεδείχθησαν ἀβάσιμοι, ἀτεκμηρίωτοι καὶ τελικὰ παρωχημένοι. Αὐτῶν ἡ νεκρανάστασις ἐπιχειρεῖται στὴν ἔκδοσιν τοῦ ἀνωτάτου ἐπιστημονικοῦ ἰδρύματος τῆς φίλης χώρας ἀντίθετα καὶ πρὸς τὴν ἐσωτέραν βούλησιν τοῦ Μούρνου, ὁ ὁποῖος εἰς ἀνακοίνωσιν ἐπιγραφομένην «Ρουμανία καὶ Ἑλλάς» εἶχε ὑπογραμμίσει τὰς στιγμὰς προσεγγίσεως, τὰ κοινὰ σημεῖα, Ρουμάνων καὶ Ἑλλήνων, στὸ διάβα τῆς Ἱστορίας, ὅπως ἄλλως τε εἶχαν πράξει τὰ περισσότερα θύματα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Δὲν σβῆνει εὐκολα ἡ εἰκὼν τῆς μητέρας πατρίδας καὶ δὲν καταπνίγεται ποτὲ ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως.

Ἡ παρουσίας τοῦ Μούρνου ὡς ἱστορικοῦ ἦταν λαμπρὰ εὐκαιρία διὰ τὴν ἀπάλειψιν τῶν προκαταλήψεων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Ἡ περίπτωσις Μούρνου προσφέρεται ἄριστα διὰ τὴν ἐπούλωσιν τῶν πληγῶν ὄχι μόνον μὲ τὸ λογοτεχνικὸν καὶ φιλολογικὸν ἔργον του ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ἱστορικόν. Αἱ ἱστορικαὶ μελέται του εἶναι πρωτοποριακαὶ διὰ τὴν ἐποχὴν του. Ἀρκεῖ μνεῖα τῶν: α) *Din Nichita Honiatul traduce a părtilor privitoare la istoria Asanizilor* (= Μετάφραση [στὴ ρουμανικῇ] τῶν χωρίων τοῦ Νικήτα Χωνιάτη σχετικῶν μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀσανιδῶν), Βουκουρέστι 1906, β) *Istoria Românilor din Pind. Vlahia mare 980-1259. Studiu istoric*

dupa izvoare bizantine (= 'Ιστορία τῶν Ρουμάνων τῆς Πίνδου. Μεγάλη Βλαχία 980-1259. Μελέτη ἱστορικὴ με βάση βυζαντινὰς πηγὰς), Βουκουρέστι 1913 γ) *Românii din Bulgaria medievală*. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἐκδόθηκε καὶ στὴν γαλλικὴ γλῶσσα: *Les Roumains de la Bulgarie médiévale*, Bucarest 1938.

Με τὰς ἀπόψεις, ποὺ ἔχει διατυπώσει ὁ Μούρνου ἐπὶ τρεῖς περίπου δεκαετίαι εἰς τὰς μελέτας του, ἀπαρτίζεται ἡ ὅλη τοῦ νέου βιβλίου, τοῦ ὁποῖου τὰ περιεχόμενα εἶναι:

Α'. — Ὁ Γεώργιος Μούρνου — ἱστορικὸς τῶν πέρα τοῦ Δουνάβεως Ρουμάνων (Nicolae-Şerban Tanaşoca). Σελ. 7-64.

Β'. — Σημειώσεις ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως. Σελ. 65.

Γ'. — Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τῶν Ρουμάνων εἰς τὴν ἱστορίαν. Σελ. 67-77.

Σ'. — Ὁ Κεκαυμένος καὶ οἱ Ρουμάνοι κατὰ τὸν 11ο αἰῶνα. Σελ. 78-129.

Ε'. — Οἱ Ρουμάνοι τῆς Πίνδου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1204-1259. Σελ. 130-147.

ΣΤ'. — Οἱ μεσαιωνικοὶ Ρουμάνοι στὴν Ἠπειρο (ἐνα νέο στοιχεῖο). Σελ. 148-151.

Ζ'. — Ἡ καταγωγὴ τῶν Κομνηνῶν. Σελ. 152-156.

Η'. — Οἱ Ρουμάνοι τῆς μεσαιωνικῆς Βουλγαρίας. Σελ. 157-172.

Θ'. — Ρουμάνοι καὶ Ἕλληνες. Σελ. 173-177.

Ι'. — Ρουμανία καὶ Ἑλλάς. Σελ. 178-186.

ΙΑ'. — Οἱ Ρουμάνοι τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. Σελ. 187-189: α) Οἱ Ρουμάνοι τῆς Πίνδου. Σελ. 189-193. β) Οἱ Ρουμάνοι τοῦ Αἴμου. Σελ. 193-198.

ΙΒ'. — Ὁ ἱστορικὸς ρόλος τῶν πέρα τοῦ Δουνάβεως Ρουμάνων. Σελ. 199-203.

Τὰ συμπεράσματα τοῦ Γ. Μούρνου γιὰ τὴν παρῆν Ρουμάνων στὴν Ἑλλάδα καὶ οὐκ ἐκλατινισμένων Ἑλλήνων δὲν βαρύνουν ἀποκλειστικὰ τὸν ἔξοχο ἐπιστήμονα. Εἶναι δὲ συγγνωστὰ γιὰ δύο λόγους: Πρῶτον ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, πολιτικῆς καὶ ἄλλης σκοπιμότητος, εἶχεν ἐπηρεάσει ἀποφασιστικὰ τὴν κρίσιν του. Δεύτερον ἡ ἑλλειψις σοβαρῶν βοηθημάτων κατὰ τὴν ἐποχὴν του εἶχε συντελέσει στὴν ἀδυναμίαν κατανοήσεως ἢ παρανόησιν χωρίων βυζαντινῶν Χρονογράφων, στοὺς ὁποίους ἐπιχειροῦσε τὴν θεμελίωσιν τῶν γνώμων του. Πολλὰ βιβλία περὶ Βλάχων μόνον ὡς καρποὶ φαντασίας εὐσταθοῦν. Ἄλλα εἶναι κατὰ παραγγελίαν². Ὁ καλύτερος γνώστης τῶν Βλάχων, ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας, μόλις τὸ 1984 ἀναφέρεται παρεμπιπτόντως ἀπὸ Ρουμάνους, ἐνῶ εἰς ἀνύποπτον χρόνον ἔδωκε τὴν ὀρθὴν ἀπάντησιν στὸ ἐρώτημα περὶ καταγωγῆς τῶν Βλάχων³.

Παρὰ ταῦτα ἀξίζει νὰ ἀναζητηθοῦν τὰ ἀναμφισβήτητα θετικὰ στοιχεῖα τοῦ ἱστορικοῦ μόχθου τοῦ Γεωργίου Μούρνου. Ταυτόχρονα νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ τυχόν ἀρνητικὰ καὶ νὰ προσκομισθοῦν τὰ πορίσματα τῶν τελευταίων ἐρευνητικῶν προσπαθειῶν, ποὺ συντελοῦν στὴν πλήρη διαφώτισιν.

Ἄλλως τε ἡ ἀναίρεσις τῆς παλαιᾶς ρουμανικῆς προπαγανδιστικῆς ἐπιχειρηματολογίας δὲν ἀπαιτεῖ πολὺν κόπον, διότι ἐνυπάρχει στὰ δημοσιεύματα τῶν ἰδίων τῶν Ρουμάνων, τῶν θεμελιωτῶν ἢ θιασωτῶν τῆς θεωρίας περὶ καθόδου ἐκρωμαϊσμένων Δακῶν ἀπὸ τὸν Δούναβι στὴν Ἑλλάδα, τῶν ὁποίων δῆθεν ἐπιβίωσιν ἀποτελοῦν οἱ Βλάχοι καὶ κατ' ἀκολουθίαν «Ρουμάνοι»⁴.

Βέβαια μετὰ τὰ ἀδιάσειστα τεκμήρια ἐντοπιότητος στὸν ἑλληνικὸν χῶρον τῶν λατινογλώσσων, ποὺ διεκδικήθησαν ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους ὡς ὁμοεθνεῖς,⁵ τεχνηέντως διοχετεύεται πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις καὶ ἡ θεωρία περὶ κοινοῦ θρακικοῦ ὑπο-

στρώματος Ρουμάνων και Ἀρωμούνων - Βλάχων ἀπὸ τὰ Καρπάθια ἕως τὴν Πίνδο⁶. Ἀλλὰ αἱ ἔρευναι καὶ τὰ θρακολογικὰ δημοσιεύματα τῶν διασήμων ἐπιστημόνων V. Georgiev καὶ C. Poghic ἀποδυναμώνουν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ἐν ἐξελίξει προπαγανδιστικὴν ἀπόπειραν, εἰς τὴν ὁποίαν πρωτοστατοῦν τὰ λείψανα παλαιῶν θυμάτων τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, διάσπαρτα στὴν Ρουμανία καὶ ἀνὰ τὸν ὑπόλοιπον κόσμον⁷.

Εἶναι ἐξοργιστικὴ καὶ προκλητικὴ ἡ «θρακολογία» αὕτη, διότι ἐρχεται ἀκριβῶς τώρα, πού περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην φορὰν ὁ βορειοελλαδικὸς χῶρος διαλαλεῖ στεντορείως τὴν ἐλληνικότητά του χάρις εἰς τὰ πρόσφατα ἀνεκτιμήτου σπουδαιότητος εὐρήματα τῆς Βεργίνας, τῆς Σίνδου, τοῦ Δίου. Ἐπομένως τὴν παρουσίαν τῶν Βλάχων στὴν ἐλληνικὴ χερσόνησο ἐξηγεῖ ἡ ἐκλατίνις γηγενούς, ἐλληνικῆς καταγωγῆς, πληθυσμοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ρωμαιοκρατίας⁸.

Ἐξ ἄλλου Ρουμάνοι ἀρμόδιοι (Haret, Papacostea-Goga, E. Ionescu, Coteanu) διαπιστώνουν τὴν ἐλληνικὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν Βλάχων, πού συνιστᾷ ἀντικειμενικῶς τὸ ἰσχυρότερον ἀποδεικτικὸν ἐθνικότητος. Ἐξ Ἰσου εὐγλωττον μαρτυρίαν ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων, ἀπελευθερωτικὰ προεπαναστατικὰ κινήματα, ἐπανάστασις τοῦ 1821, Μακεδονικὸν Ἀγῶνα⁹ κ.ἄ. Μετὰ δὲ τὴν Διάσκεψιν τοῦ Βουκουρεστίου (1913), κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλάς, διὰ τὰ ἐξυπηρετηθῶν εὐρύτερα ἐθνικὰ συμφέροντα, ἀνεγνώρισε θρησκευτικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ρουμανικὴν μειονότητα, οἱ Βλάχοι ἀχρήστευσαν στὴν πραγματικότητα τὰ ρουμανικὰ προνόμια κωφεύοντες εἰς τὰ δελεαστικὰ κηρύγματα καὶ ἀπορρίπτοντες πλουσιοπαρόχους παραχωρήσεις καὶ περιποιήσεις. Ἐπὶ πλέον τὰ ξενοκίνητα αὐτονομιστικὰ ἐγχειρήματα τοῦ 1917 καὶ 1941 κατέληξαν εἰς παρωδίας, διότι ἀντεστάθησαν δυναμικὰ οἱ Βλάχοι, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐπλήρωσαν ἀκριβὰ τὴν ἐλληνοπρεπὴ διαγωγὴ τους.

Ὅλα αὐτὰ εἶναι γνωστὰ στοὺς Ρουμάνους. Δι' αὐτὸ αἰφνιδιάζει ὁδυνηρὰ ἡ ἐπιχειρουμένη ἐπ'ἀνόδοις εἰς τὸ νοσηρὸ παρελθὸν μὲ μηρυκασμοὺς ἀκαταλλήλου καὶ ἐπικινδύνου τροφῆς.

- Κανεῖς δὲν πιστεῦει ὅτι ἡ πρωτοβουλία προβολῆς τοῦ κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος μὲ τὴν κατ' ἐπίφασιν ἐπιστημονικὴν μορφήν εἶναι τυχαία ἢ ὅτι ὀφείλεται στὴν ἄγνοια. Τὸ δευτέρον ἀποκλείεται ἐντελῶς, διότι ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως εἶναι ὄντως διακεκριμένος ρωμανιστὴς - βαλκανολόγος. Κατέχει ἀπόλυτα τὴν ἐπιστήμην του. Χειροπιαστὴ ἔνδειξις εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ καὶ ὁ λεπτομερὴς σχολιασμός, πού περιέχονται στὸ παρὸν βιβλίον. Εἶχε τὴν δυνατότητα ὀριστικῆς ἄρσεως τῶν παρεξηγήσεων τοῦ παρελθόντος καὶ ἐποικοδομητικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς ὑπάρξεως ρωμανοφώνων, ὅπως ἀρμόζει νὰ καλοῦνται, ἀληθινὰ ἐπιστημονικοῦ κεφαλαίου, πού ἐπιβάλλει ἀγαστὴν συνεισφοράν καὶ συμβάλλει εἰς τὴν σύσφιγξιν τῶν φιλικῶν σχέσεων τῶν δύο λαῶν. Αἱ διεθνεῖς συγκυρίαι καὶ τὸ ἀμοιβαῖον συμφέρον ἐπιτάσσουν τὴν ταχύτεραν καὶ εὐκρινεστέραν πραγμάτωσιν. Ποτὲ δὲν εἶναι ἀργά.

1. Διὰ σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι, φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ*, Ἀθῆναι 1974. Ἐκδόσις τοῦ Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος. Τοῦ αὐτοῦ, «Présence hellénique en Egypte romaine», *Graeco-Arabica* 3 (1984) 51 σημ. 1. Τοῦ αὐτοῦ, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ Α' συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους»*, Ἀθῆνα 1984, 51 σημ. 1 καὶ 2. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ὡς διεθνὴς», *Γλῶσσα* 6 (1984) 28 σημ. .

2. 'Ενδιαφέροντα καὶ διαφωτιστικά εἶναι ὅσα ἀναφέρονται γιὰ τοὺς Picot καὶ Weigand στὸ πρῶτο μελῆμα τοῦ Μ. Ρωμανοῦ, «'Απόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ δνομα, τὴν καταγωγή καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων», *Μνήμη Γεωργίου Ί. Κουρμούλη*, Ἀθήναι 1983, 12 κ.ε.

3. Κ. Κούμα, *Ίστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη, 12, 1832, 521.

4. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «'Η ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικά Χρονικά* 11 (1976) 90 κ.ε. Καὶ στὴν γαλλικὴ γλώσσα, «La révolte des Larisséens en 1066», *Actes de la Table-Ronde «La Thessalie»*, 21-24 Juillet 1975. Collection de la Maison de l'Orient Méditerranéen No 6. Série Archeologique 5, Lyon 1979. Τοῦ αὐτοῦ, «Τρία ἑλληνικά τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων» *Πρακτικά Α' Συμποσίου Γλωσσολογίας Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 225 κ.ε. Τοῦ αὐτοῦ, «'Ο χορὸς τῶν Βλαχοφώνων», *Πρακτικά Γ' Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 383 κ.ε.

5. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «'Η διπλωματικὴ πλευρὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας τὸ 1881», *Τρικαλινὰ* 1 (1981) 13.

6. Γιὰ τὴν ἐμφάνισή τους νοτιώτερα βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse?», *Πρακτικά Α' διεθνοῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν* 3 (1976) 114 κ.ε. Τοῦ αὐτοῦ, «Nicolae Milescu ὁ Λάκων 'Homo Universalis'», *Πρακτικά Α' Λακωνικοῦ Συνεδρίου*, Β', ἐν Ἀθήναις 1980, 197-198.

7. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «'Η ἐπιχειρούμενη ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων καὶ ἡ διεπιστημονικὴ ἀλήθεια», *Ὅρεινὴ Καλαμπάκα* Ἰούνιος 1984, 3 κ.ε.

8. Ἀντ. Μπουσμπούκη, *Πρωτοαρχαιοελληνικὲς λέξεις, κοινὲς στὸν Ὅμηρο καὶ τὴ Λατινομακεδονικὴ (= Κουτσοβλάχικη)*, Θεσσαλονίκη 1972. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὸ ρῆμα τῆς Ἀρωμονικῆς. Μορφολογικὴ ἀνάλυση*. Ἀθήνα 1982. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμονικὴ καὶ οἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις 1976. Τοῦ αὐτοῦ, «'Αρωμονικὴ ἀνθρωπωνυμία», *Μνήμη Γεωργίου Ί. Κουρμούλη*, Ἀθήναι 1983. Τοῦ αὐτοῦ, «Οἱ Βλάχοι Ὀλύμπου», *Πρακτικά Β' πανελληνίου συνεδρίου «'Ο Ὀλύμπος στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων»*, Ἐλασσόνα, 14-16 Σεπτεμβρίου 1984 (ὕπὸ ἐκτ.). Τοῦ αὐτοῦ, «Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων», *Πρακτικά Συνάξεως Εὐγενίος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του*, Καρπενήσι 12-14 Ὀκτωβρίου 1984 (ὕπὸ ἐκτύπ.) Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, «'Ο γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας» *Ίστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50.

9. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «'Ο Μακεδονικὸς Ἀγῶνας καὶ οἱ Βλάχοι» *Ῥαϊὰ Σαμαρίνα* 1984.

ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ Θ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Πολιτεία καὶ ἥθος. Ἡ Ἑλληνικὴ πόλις τοῦ 5ου καὶ 4ου αἰῶνα π.Χ. καὶ οἱ βασικοὶ θεσμοὶ τῆς. Ἀθήνα 1983. 327 σ.

Ὁ συγγραφεὺς εἶναι δικηγόρος, μάλιστα πρόεδρος τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου Ἀχαΐας. Ἐπισημαίνεται ἐξ ἀρχῆς ἡ ἐπιστήμη, ποὺ διακονεῖ, διότι πέρα τῶν ἐξαιρετικῶν γνώσεων ἱστορίας δικαίου, τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἡ διαπραγματεύσεις τοῦ θέματος, προέχει ἡ πλατεῖα ἀρχαιομάθεια, καθολικὴ καὶ ὄχι περιχαρακωμένη στὰ κλασικὰ χρόνια, ὅπου κυρίως ἐκτυλίσσεται ἡ διερεύνησις, πολυσιχιδῆς καὶ ἐπισταμένη.

Πράγματι πολλὰκις ἀποβαίνει ἀπαραίτητος ἡ ἀναφορὰ καὶ στοὺς πολιτισμοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Πάντως διὰ τὴν πληρεστέραν παρουσίαν τῶν βασικῶν θεσμῶν τῆς ἑλληνικῆς πόλεως τοῦ 5ου καὶ 4ου αἰ. π.Χ. καθίσταται ἐπιβεβλημένη καὶ ἐπωφελῆς ἡ συσχέτισις μὲ ἀντίστοιχα δεδομένα τῆς κρητομυκηναϊκῆς περιόδου, τῆς ὁμηρικῆς, πρὸ πάντων δὲ τῆς μετακλασικῆς, τῆς ἑλληνιστικῆς, καθὼς καὶ τῆς ρωμαϊοκρατίας.